

УДК 37.036+37.013.42

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ

Петришин Людмила Йосипівна
м.Тернопіль

У статті на основі проведеного теоретико-методологічного аналізу проблеми дослідження розглянуто системний підхід як основу організації процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі; проаналізовано різноманітні підходи використання теорії системного підходу в педагогічній діяльності; охарактеризовано процес формування креативності майбутніх соціальних педагогів як педагогічну систему яка передбачає основні етапи.

Ключові слова: система, системний підхід, формування, креативність, процес формування, майбутні соціальні педагоги.

Фахівець соціальної сфери працює із людьми, у яких недостатньо можливостей та ресурсів, щоб вирішувати свої проблеми, унаслідок чого вони вдаються до допомоги професіоналів. Розмаїття проблем, обставин, що викликають багато-векторні труднощі, неповторність особистості кожного клієнта визначають необхідність формування креативності у майбутніх

соціальних педагогів. Важливо не просто володіти певним обсягом знань, уміти їх застосовувати на практиці, але і творчо їх перетворювати відповідно до обставин, що виникають. У зв'язку з цим актуальною є розробка і впровадження креативних технологій в діяльність фахівців соціальної сфери, які допомагають відійти від стандартної форми допомоги клієнту, сприяють розкриттю його потенціалу, зміні світовідчуження, сприйняттю себе у цьому світі, успішній адаптації та соціалізації.

Поняття «креативність» трактується неоднозначно: як здібність до творчості, як пошукова активність, здатність породжувати безліч ідей, прагнення до самореалізації і т.п.

Окрім того, психологічні аспекти проблеми розвитку креативності вивчені більшою мірою, чим педагогічні. Разом з тим здібністю до перетворення досвіду одержаного в процесі навчальної діяльності, багато в чому визначається креативністю особистості майбутнього фахівця. Також розвиток креативності в процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів сприяє формуванню таких важливих для особистості якостей, як толерантність, спостережливість, самостійність, організованість,

уміння бачити і оцінювати ситуацію з різних сторін. Таким чином, одним з головних завдань процесу формування креативності на сучасному етапі є не тільки передача знань, умінь і навичок в процесі навчально-виховної діяльності, але і формування креативності особистості майбутнього фахівця. Формування світогляду, заснованого на багатоаспектності рішень прагненні відійти від стереотипів у мисленні, терпимості до думки, несхожої із власною, багато в чому визначає креативність майбутнього соціального педагога.

Теоретичні основи і педагогічні технології формування креативних якостей особистості неодноразово розглядалися з різних позицій: філософських, соціально-економічних та психолого-педагогічних. У процесі їх вивчення виявлено, що в науковій теорії мають також місце такі поняття як: «креативна особистість», «творча особистість». Креативна особистість – це особистість, готова відмовитися від стереотипів мислення, з розвиненою інтуїцією (Гілфорд Дж., Тихомиров О.), що розвиває новий підхід до проблеми (Рензуллі Дж., Торренс Е., Атутов П.). Творча особистість – це цілісна людська індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння, що забезпечують їй здатність породжувати якісно нові ідеї, технології та духовні цінності, що в більшій чи меншій мірі змінюють на краще життя людини (Глухов В., Лейбович А., Маринина Т., Бондаревська Е., Зиновкіна М., Кан-Калик В.), з високим рівнем мотиваційного та інноваційного потенціалу (Бернштейн Н., Завалишина Д., Матюшкин М.). У випадку підготовки майбутнього соціального педагога важливим є вивчення особливостей формування креативних властивостей особистості, що сприятиме успішній соціалізації та підвищенні її конкурентноспроможності.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема формування креативності особистості майбутнього фахівця достатньо об'ємно розкрита в наукових працях та дослідженнях, зокрема в положеннях: теорії та практики професійного становлення майбутнього спеціаліста в умовах вищих навчальних закладів Гончаренко С., Гриньова В., Гребенюк Г., Кушнір В., Лозова В., Мещанинова О., Нісінчук А., Романенко М., Сікорський П., Сущенко Л., Шпак О.; теорії формування та розвитку творчої особистості Андрєєв В., Божович Л., Гільбух Ю., Кичук Н., Лук О., Моляко В., Сисоєва С.; теорії та практики соціальної педагогіки Безпалько О., Галагузова М., Зверєва І., Капська А., Лактіонова І., Міщик Л., Мудрик А., Рижанова А., Оржеховська В., Поліщук В., Поліщук Ю., Савченко С., Харченко С., Штефан Л., Яркіна Т.; теорії та практики підготовки фахівців соціальної сфери (соціального працівника й соціального педагога) відобразили в своїх дослідженнях вітчизняні учені Грига І., Гура О., Євтух М., Зверєва І., Капська А., Карпенко О., Ковчина І., Міщик Л., Поліщук В., Харченко С. та ін.; російські дослідники Белічева С., Бочарова В., Галагузова М., Гусякова Л., Жуков В., Клушина Н., Павленок П., Панов А., Сластьонін В., Топчий Л., Фірсов М., Холостова Е., Шапіро Б., Шмельова Н., Щукіна Н. та інших.

Особливості розвитку та формування креативності в професійній підготовці розглядали в своїх працях Овчинникова С., Андрущенко Т., Бондарьова В., Заболотських З., Колобутіна І., Мілютіна Н., Морозов А., Стародубцева Т., Степанова Л., Фомченкова Г. та ін.

Психолого-педагогічний аналіз проблеми креативності поданий в роботах вітчизняних учених – Алексєєва Н., Бернштейна С., Богоявленської Д., Дружиніна В., Загвязінського В., Ермолаєвої-Томіної Л., Матюшкіна А., Моляко В., Пономарьова Я., Фролова Н., Юдіна Э., Ярошевського М. та ін.

Із зарубіжних дослідників даною проблемою займалися Адлер А., Гілфорд Дж., Дункер Д., Мідник С., Рензуллі Дж., Сміт В., Тейлор Д., Торренс Е., Уоллах М., Халперн Д., Юнг К. та ін.

Сучасний етап модернізації системи освіти характеризується посиленням уваги до особистості майбутнього професіонала, спрямування зусиль на розвиток творчого потенціалу учасників навчально-виховного процесу. Реалізація нових

векторів розвитку освіти потребує застосування системного підходу до формування креативного фахівця; системного використання нових педагогічних методик і технологій, творчого пошуку, нових чи вдосконалених концепцій, принципів, підходів до освіти, суттєвих змін у змісті, формах і методах навчання, виховання, управління педагогічним процесом.

У контексті виконання завдань нашого дослідження ми розглядатимемо системний підхід як основу організації процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі.

Сучасний освітній процес, який характеризується відходом від тотальної уніфікації і стандартизації педагогічного процесу, пошуками нового в теорії та практиці навчання та виховання, прагненням творчої реалізації особистості, і є основою інноваційної стратегії цілісного, творчого розвитку креативного фахівця своєї справи.

Сластьонін В. та Ісаєв І. стверджують, що педагогічна інновація означає введення нового в цілі, зміст, методи і форми навчання і виховання. Ми можемо ствердно зауважити, що важливою передумовою формування креативності є необхідне впровадження в навчально-виховний процес – інноваційно спрямованих технологій навчання (Лузік І., Сисоєва О., Пометун О., Китчук Н., Мікрідіна Л.). Застосування інноваційних технологій забезпечує, навіть при мінімальній творчій активності, продуктивну креативність при якій людина активно самореалізується та самостверджується. Впровадження інноваційних технологій створює таке середовище яке забезпечує внутрішню мотивацію особистості, надійне оволодіння навчальним матеріалом, успішну соціалізацію та творчу самореалізацію, самовизначення майбутніх педагогів в процесі оволодіння професією.

Наукою доведено, що формування творчо-креативної особистості відбуватиметься активно і позитивно в процесі впровадження інноваційних технологій, що:

- активізацію опорних знань, самостійної творчої діяльності;
- використання спеціальної системи знань;
- позитивну мотивацію до учіння;
- забезпечення продуктивної творчої діяльності;
- стимуляцію творчого мислення;
- забезпечення реалізації креативного потенціалу;
- генерацію ідей творчого характеру.

Науковці Дичківська І., Смолюк І., Падалко О., Кларін М. розглядають інноваційні технології як творчість, новий підхід. Тому питання застосування інноваційних технологій в формуванні креативності особистості є очевидно необхідним, адже формування креативності – це педагогічне управління індивідуально-творчим становленням особистості, що потребує особливої уваги, додаткових педагогічних впливів [3, с.12]. Окрім того, формування креативності слід розглядати як процес творчого становлення особистості, що потребує новітніх, актуальних, сучасних інноваційних педагогічних впливів.

Науково-теоретичний аналіз проблеми формування креативності особистості та творчого розвитку креативного фахівця засвідчив, що в сучасній педагогічній науці найбільш розробленим складником цієї проблеми є системний підхід, систематизація змісту, методів і форм формування творчих здібностей особистості, що в свою чергу передбачає здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язання педагогічних задач в процесі професійної діяльності, тому розгляд цього аспекту в нашій роботі ми вважаємо за необхідне.

Особливість системного аналізу у педагогічних дослідженнях полягає у тому, що він дає змогу конкретизувати складну проблему, визначити її компоненти, конкретизувати завдання і водночас зберегти цілісність досліджуваної проблеми.

Системний підхід у розумінні сутності креативності в освітньо-виховному процесі дозволить вийти за загальноприйняті механізми формування творчої особистості в цілому, окрім того надасть можливість дослідити не тільки зв'язки та елементи

ти системи, але й розглянути проблему в її взаємодії з креативним середовищем вищого навчального закладу.

Різноманітні аспекти системного підходу досліджували такі науковці, як Архангельський С., Богданов А., Віннер Н., Парсонс Т., Пригожин І., Мойсеев Н. На сучасному етапі дану проблему вивчають Білоус В., Добронравова І., Добржанська О., Губернський С., Згуртовський М. Науково-теоретичний аналіз цих досліджень дає нам змогу стверджувати, що дослідники вивчають різносторонні аспекти системного підходу та акцентують увагу на різних його принципах.

Архангельський С.І., обґрунтовуючи необхідність системного підходу до вивчення навчального процесу у ВНЗ, зазначав, що «навчальний процес – система специфічна; головною відмінністю від інших систем в тому, що її функціонування відбувається на основі внутрішніх психічних процесів студентів і викладачів, кожен з яких аналізує і формує різноманітні інформаційні потоки, виходячи зі своєї індивідуальної, змістовної діяльності при вирішенні тих чи інших загальних завдань» [1, с.24]. А основою формування креативності майбутніх соціальних педагогів саме і виступає початковий процес, за допомогою якого отримується певна система професійних знань.

Варто звернути увагу на те, що у педагогіці існують різні підходи використання теорії системного підходу в педагогічній діяльності. Зокрема, Кузьміна Н. В. виділяє п'ять компонентних складових педагогічної системи:

- 1) суб'єкт педагогічного впливу,
- 2) об'єкт педагогічного взаємодії,
- 3) предмет діяльності,
- 4) цілі навчання,
- 5) засоби педагогічної комунікації» [9, с.44].

На підставі аналізу сутності поняття «педагогічна система» (Загвязинський В.І., Безрукова В.С., Безпалько В.С., Батищев А.С., Кузьміна Н.В., Краєвський В.В., Наїн О.Я.) з'ясовано, що вона представляє собою цілісну єдність усіх факторів, що сприяють досягненню поставлених цілей навчання, виховання і розвитку особистості. Педагогічна система передбачає: повноту компонентів, причетних до досягнення мети; наявність зв'язків і залежностей між компонентами; наявність провідної ланки, провідної ідеї, необхідних для об'єднання компонентів; поява у компонентів системи загальних якостей [5, с.22].

У нашій науковій роботі, системному підходу ми відводимо основну роль у розробці моделі системи формування креативності майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ. Його застосування припускає використання спеціальних понять і методів, визначення певних принципів, норм і правил.

Ключовим поняттям даного підходу є поняття «система».

Необхідно зазначити, що термін «система» в науковій теорії і практиці вживається лексично полісемічно, зокрема:

- система як певне суспільне явище;
- система як знання теорія;
- система як класифікація певних елементів;
- система як метод практичної діяльності;
- система як об'єднання певних предметів;
- система як сукупність ustalених норм життя та правил поведінки.

В науковій роботі ми притримувалися визначення Бертаганфі Л., який розглядав систему як комплекс елементів, які тісно взаємодіють [13]. Тому загалом сутність нашого системного підходу у процесі формування креативності студентів/майбутніх соціальних педагогів полягатиме у виявленні структури системоутворюючих зв'язків в процесі формування креативності, а також визначенні взаємозв'язку між різними підсистемами всередині системи; означенні взаємозв'язку між системою і креативним навчально-виховним середовищем ВНЗ.

Саме системний підхід дозволить зрозуміти та розкрити сутність механізму формування креативності в процесі навчальної, виховної, наукової діяльності майбутніх соціальних педагогів, їх соціалізації та адаптації. З огляду на вище зазна-

чене, системний підхід до процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів педагогічного вузу включає в себе систематизацію зв'язків і взаємовідносин між усіма компонентами методичної системи: системну взаємодію дисциплін, що викладаються і тих, що входять в освітню програму, в тому числі взаємодія педагогічної практики з навчальним процесом; систематизацію змісту навчання, засобів навчання та способів діяльності викладачів та студентів [12].

Так, Куракін А.Т. і Новікова Л.І., описуючи суть методу моделювання, відзначали, що важливою та необхідною є понятійна модель, яка відображає об'єкт у формі певної сукупності взаємопов'язаних припущень, тверджень, висновків. Другою вони визначали образну модель, яка б відтворювала основні сторони, елементи, зв'язки, відносини, об'єкта у формі описів, фото – і кіно моделей, графіків, схем [10, с.7]. Так як основним методом системного дослідження Куракін А.Т. і Новікова Л.І. називали моделювання, ми використаємо його у подальшому дослідженні [10, с.9].

Така ж думка і у науковця Ільєсова В.Т.: «сутність педагогічного системного дослідження полягає в тому, щоб забезпечити теоретичний синтез (а не просто узагальнити матеріал цілого ряду наук) на вищому, педагогічному рівні. Це забезпечується через встановлення методів пізнання: в системному дослідженні відбувається відмова від звичайного поділу на емпіричні та теоретичні методи. Провідним методом є моделювання як їх діалектична єдність» [8, с.23]. Використання моделювання у системному підході до вивчення креативності дозволить зрозуміти організацію процесу формування креативності як системи, що включає не тільки причинно-наслідкові зв'язки, але й умовно-обумовлені, загальні і варіативні результати, що опосередковують етапи формування креативності в процесі оволодіння професійною діяльністю.

В одній з перших публікацій з проблематики системного дослідження науки Блауберг І.В., Садовським В.М. і Юдіна Е.Т. для вивчення наукового статусу системного підходу була зроблена спроба поділу системних досліджень на підвиди які мають свої завдання:

- розробки логіки та методології системного дослідження;
- формування загальної системної теорії;
- в сфері конкретної науки здійснення системних розробок;
- побудова загальної теорії системи [6, с.4-7].

Проте на думку Урсул А.Д., загальнонауковим системним підходом виступає перш за все процес який розгортається в просторі та часі наукового пізнання, науки як системи знань і як діяльності з їх виробництва та використання [11, с.29-47].

У різних наукових дослідженнях з загальнонаукової та педагогічної системології ми спостерігаємо різноманітні вимоги до опису систем, але якщо Загвязинський В.І. з проблеми малої вивченості системних педагогічних явищ робив висновок про необхідність обмеження застосування системного підходу, то Безпалько В.П. навпаки, вважав, що системний підхід необхідно застосовувати досить ґрунтовно [4].

З огляду на це, Вознюк О.В. відзначила, що цілісно-системний підхід передбачає реалізацію таких принципів формування творчої особистості:

- принцип визнання самоцінності особистості;
- принцип олукутації творчого мислення;
- принцип суперечливості процесу розвитку творчих здібностей;
- принцип дисипації (самовибудовування) творчих здібностей, який ґрунтується на положеннях синергетики;
- принцип єдиного темпосвіту (темпу розвитку) творчих здібностей;
- принцип відкритої сенситивності в розвитку творчих здібностей [7].

Вагомою особливістю у процесі дослідження системи формування креативності майбутніх соціальних педагогів на кожному етапі наукового дослідження необхідно виявити усі

можливі підсистеми. На думку Ільєсова Т.В. вони можуть складатися:

- ефекторні (цілі і зміст навчання), тобто такі які мають можливість в процесі функціонування впливати на інші підсистеми та середовище;
- рецепторні (технічні та інноваційні), тобто такі які перетворюють вплив зовнішнього середовища на інформаційний сигнал;
- рефлексивні (викладач-студент), тобто такі, що здатні відтворювати усередині себе інформаційні процеси та генерувати нові ідеї [8, с.23].

Саме тому дослідження креативності майбутніх соціальних педагогів передбачає багатоваріативність, відсутність теоретичної жорсткості, відкритість, що і є основними характеристиками системного підходу у дослідженні процесу формування креативності.

Система формування креативності майбутніх соціальних педагогів є різновидом педагогічної системи, оскільки визначена усіма притаманними такій системі ознаками: служить основою науково-теоретичного осмислення і побудови педагогічної діяльності майбутнього фахівця соціальної сфери; включає певну сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і форм, необхідних для формування креативно-творчої особистості, цілеспрямованого та zorganizованого педагогічного впливу на формування креативної компетентності майбутнього фахівця; забезпечує виконання усіх основних функцій педагогічної діяльності;

сприяє формуванню креативної професійно зорієнтованої особистості.

Дослідження процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів як педагогічної системи передбачає визначення таких основних її етапів:

- забезпечення теоретичного синтезу на педагогічному рівні наукового дослідження;
- визначення підсистем системи, що забезпечить ґрунт системного бачення;
- конкретизація провідної ідеї, що об'єднає всі компоненти системи;
- визначення сукупності взаємопов'язаних засобів, методів і форм, необхідних для формування креативно-творчої особистості;
- виявлення не тільки зв'язків та елементів системи, але й розгляд проблеми взаємодії системи з креативним середовищем вищого навчального закладу;
- визначення принципів формування креативної особистості
- розробка моделі системи формування креативності майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ, що припускає використання спеціальних понять і методів, визначення певних принципів, умов, норм і правил;
- перевірка основних теоретичних положень дослідження.

З огляду на це, систему формування креативності майбутніх соціальних педагогів ми будемо описувати як процес оволодіння основними компетенціями соціального педагога та компонент цілісної професійної освіти.

Література і джерела

1. Архангельський С.І. Деякі методологічні питання введення в теорію навчання вищої школи // Питання підвищення ефективності теоретичних досліджень в педагогічній науці. У 2-ох частинах, – Ч.П. – М., 1976. – 218 с.
2. Безпалько В. П. Основи теорії педагогічних систем / В.П.Безпалько. – Воронеж: ВДУ, 1977. – 304 с.
3. Гончаренко С.У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень / С.У.Гончаренко // Вісник АПН України. – 1993. – С.12
4. Безпалько В.П. Про можливості системного підходу в педагогіці / В.П.Безпалько // Радянська педагогіка. – 1990. – № 7. – С.59-60
5. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія / В.Ю.Биков. – К.: Атіка, 2008. – 684 с.
6. Блауберг І.В. Системний підхід у сучасній науці / Блауберг І.В., Садовський В.Н., Юдін Е.Г. // Проблеми методології системного дослідження / ред. І.В. Блауберг і ін. – М.: Думка, 1970. – 455 с.
7. Вознюк О.В. Цілісно-системний підхід до аналізу педагогічної творчості // О.В.Вознюк // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 52. – Педагогічні науки. – С.40-43
8. Ільєсова Т.В. Системное исследование учебного процесса средней школы с включением технических средств обучения: дис. канд. пед. наук 13.00.01 «общая педагогика, история педагогики и образования, этнопедагогика». / Т.В.Ильєсова: – М., 1979. 229 с.
9. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В.Кузьмина. – М.: Просвещение, 1990. – 378 с.
10. Куракин А.Т. Про системний підхід у дослідженні педагогічних явищ / Куракин А.Т., Новикова Л.И. – М., 1969. – 29 с.
11. Урсул А.Д. Общенаучный статус и функции системного подхода // Системные. исследования. – 1977. – М.: Наука, – 264 с.
12. Шадура Р.С. Развитие науки и теоретичні проблеми освіти. Досвід системного підходу. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук. – Тбілісі, 1971. – 54 с.
13. Bertalanffy L. General System Theory –A Critical Review // General Systems. Vol. VII. – 1962. – P.1-20

В статті на основі проведеного теоретико-методологічного аналізу проблеми дослідження розглянуто системний підхід як основу організації процесу формування креативності майбутніх соціальних педагогів в вищому навчальному закладі; проаналізовані різні підходи використання теорії системного підходу в педагогічній діяльності; охарактеризовано процес формування креативності майбутніх соціальних педагогів як педагогічну систему, яка передбачає основні етапи.

Ключові слова: система, системний підхід, формування, креативність, процес формування, майбутні соціальні педагоги.

Systems approach to understanding the essence of creativity in the educational process will go beyond the generally accepted mechanisms of creative personality in general, besides provide an opportunity to explore not only ties and elements of the system, but also to address the problem in its interaction with the creative environment of higher education.

In the article on the basis of theoretical analysis of the problem metodolichnoho study examined systematic approach as the basis of the formation of future social creativity of teachers in higher education; the problem of formation creativity as a process of creative development of the individual in need of new, relevant, modern innovative pedagogical influences; analyzes different approaches of the theory of systems approach in educational activities; described the formation creativity of future social workers as a pedagogical system which provides the basic steps.

Scientific-theoretical analysis of the formation of individual creativity and creative development creative specialist from a systems perspective, testified that in modern teaching science most developed component of this problem is a systematic approach, ordering the contents, methods and forms of formation of creative personality, which in turn provides the ability to search for creative, non-standard solution of educational problems in the profession, so consider this aspect of our work, we believe it is necessary.

Keywords: system, system approach, formation, creativity, the process of formation of future social workers.